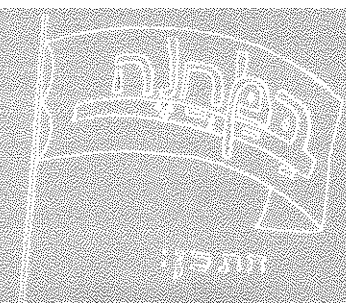

פ ל מ ח

ל מ ח

המעש

עתונות המחתרת בארץ ישראל מרדכי נאור

לחבר הצעיר

א ש נ ב

ח ר ו ת עתון חפשי

פתוחה

...יש כי גם המלה, האמורה בזמן הנכון ובכוונה, משמשת נשק. יצחק שדה, עלון הפלמ"ח, ו, 1941

הבריטים שלטו בארץ ישראל שלושים שנה – מ-1917/18 עד 1948. במהלך תקופה זו ידעו יחסיהם עם היישוב היהודי עליות ומורדות. מטבע הדברים שהמעשים הטובים והיחס האוהד ניצבים בצל יחס עוין, חיפושים, מעצרים ואף הוצאות-להורג. פן זה של חיי היישוב היהודי בארץ באותן שנים בא לידי ביטוי, במידה רבה, בפעילותם של ארגוני מחתרת: ה"הגנה", הגדול והוותיק בארגונים קם ב-1920. ב-1931 פרשו ממנו מפקדים וחברים מן השורה, בעיקר בירושלים, והקימו את "ההגנה הלאומית" או ארגון ב'; שש שנים אחר כך חזרו חלק מהפורשים ל"הגנה", והשאר הקימו את הארגון הצבאי הלאומי (אצ"ל). ב-1940 חל פילוג באצ"ל והוקם לח"י – ראשי תיבות של לוחמי חירות ישראל (השם מאוחר יותר. תחילה נקרא הגוף החדש – הארגון הצבאי הלאומי בישראל).

שלושת הארגונים עסקו בהרחבה יתרה בנושאי תעמולה והסברה, שהרי הדבר הוא מנשמת אפו של כל גוף מחתרת: להסביר את דרכו ופעולותיו הן לחבריו והן לציבור שבקרבו הוא פועל. בעמודים הבאים ייעשה מאמץ לספר על כלי הביטוי התקשורתיים העיקריים של ה"הגנה", אצ"ל ולח"י בתקופת "המדינה שבדרך".

המעש

ל מ ח

פתוחה א ש נ ב

ב"הגנה"; הערכות לעתיד. לא אחת הופיע ב"על המשמר" המונח "היום הוא", כשהכוונה היא לחידוש ההתפרעויות הערביות, שלקראתן יש להיערך.

לעתים התפרסמו בעתון דברים חריפים ביותר. כך היה בגיליון 4. אדם שהסתתר מאחורי האותיות למד למד, כתב ברשימתו "מלחמת רחוב":

ברגע אשר בו יחל השוד בכתי ישראל, ודם עברי ירווה את אדמת ארצנו, חייבים לשכוח כל רגשות אנושיים. חייבים לנו לירות על מנת להרוג ולא על מנת להפחיד. לשחוט ולהשמיד בלי רחמנות ובלי רגשות אנושיים. כן, בלי רגשות אנושיים. חיילים אנו אז, אנשי ההגנה, ולא נתפלסף. מאה ראשי ערבים חלף ראש עברי אחד, ולו יהיו אלה גם ראשי אשר לא יקחו חלק בפרעות. רק בדרך זו יעלה בידינו להוכיח לפורעים מה יקר הוא הדם העברי.

עם זאת, במשך הזמן התמתנה הכתיבה ובעלי דיעות כאלה עברו לארגונים אחרים, קיצונים בהרבה מ"הגנה". עד כמה שידוע הופיעו 10 גיליונות של "על המשמר" במהלך השנים 1927 ו-1928. הופעת העתון הופסקה, ולאחר כמה שנים חודשה בתבנית שונה.

גם בסניפים אחרים של "הגנה" ראו אור בשנות ה-20 ביטאונים ועלונים. כזה היה בירושלים "עלון לחברים", ממנו אפשר ללמוד, בין השאר, על פעולות חברי הארגון בבירה במאורעות תרפ"ט-1929.

"במחנה" — מה "הגנה" לצדה"ל

בתחילת שנות ה-30 החל להופיע בסניף תל-אביב של "הגנה" ביטאון חדש — "במחנה". בשלבים הראשונים זה היה תקופון, שהופיע לעתים בשלהי 1934 הוחלט להוציאו באופן קבוע, ומאז הוא יצא בקביעות פחות או יותר עד שהפך לשבועון צה"ל בעיצומה של מלחמת העצמאות. בראשיתו הופיע "במחנה" כשהוא מודפס במספר עותקים במכונת כתיבה. בשלב הבא הוא ראה אור בשיכפול, ומספר העותקים גדל בהתאם. בין העורכים והכותבים הראשונים היו המשוררת לאה גולדברג, שרגא רובינשטיין, שבתאי ברנר, גרשון חנוך ובנימין וסט. עד מהרה קיבל את העריכה העתונאי אפרים תלמי, והוא התמיד בכך עד המעבר לצדה"ל.

"במחנה" המחתרתי היה עתון מגוון. הוא ראה עצמו, בראש וראשונה, ככלי ביטוי שתפקידו העיקרי הוא לירע את החברים ובה בשעה לשמור על נאמנותם ל"הגנה", ליישוב המאורגן ולעם ישראל. בגיליון המאה שלו נכתב לא בלי גאווה: "בתוך היישוב המפולג והמסוכסך לא חדל העתון להזכיר לחבר השכם והערב, כי הארגון הוא הגוף היחיד, המאחד בתוכו את כל חלקי האומה ולמען שלומה ובטחונה עלינו לעמוד מעל לכל המפריד והמפלג."

בעתון הופיעו רשימות ביקורת על תופעות בסניף וב"הגנה" בכלל, מאמרים פרוגרמטיים, מכתבי חברים ואפילו חרוזים מענייני דיומא. בימי מאורעות הדמים, שבהם היה נקוט ב"הגנה" קו ההבלגה, הופיעו על דפי "במחנה" מאמרים בעד ונגד החלטות ההנהגה בנושא זה.

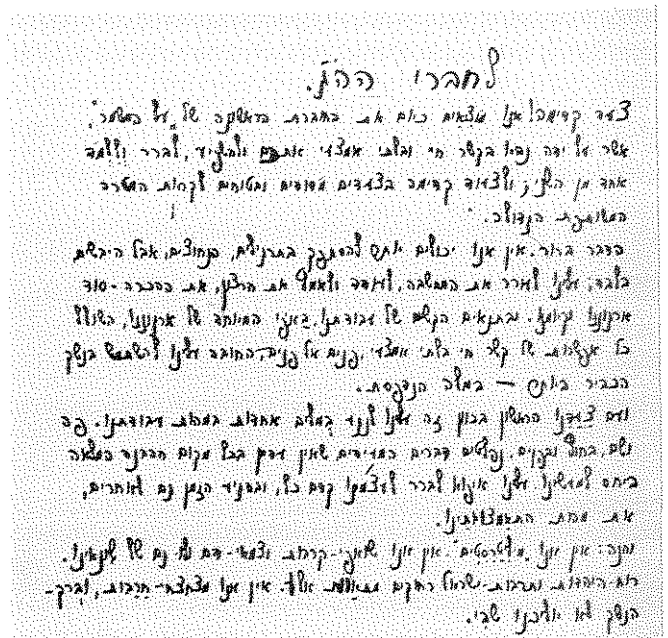
בתחילת 1948 החליט הפיקוד העליון להפוך את "במחנה" לעתון הארצי של ארגון "הגנה" ומגיליון 129 הוא הפך לדו שבועון.

עתוני ה"הגנה"

ה"הגנה", כאמור, קמה בתחילת שנות ה-20. לאחר שני גלים של התקפות ערביות, ב-1920 וב-1921 שקטה הארץ למשך מספר שנים. פעילות הארגון בשנותיו הראשונות היתה אפורה: אימונים בגשק המועט, סיורים והאזנה להרצאות בנושאים אקטואליים ובנושאים היכולים לרומם את רוחם של היהודים השבים לארצם, כמו "הגבורה בישראל" מפי ד"ר ברוך בן יהודה מגימנסיה הרצליה. היה זה אך טבעי שהועלתה הצעה להוציא עתון, שיגיע אל החברים, יעדכן אותם ויחזק את קשריהם לארגון ("השורה" בפי החברים).

ב-1927 החל להופיע "על המשמר" — בכור עתוני ה"הגנה". הוא הופיע אחת למספר חודשים כביטאון סניף תל-אביב של הארגון. עורכו הראשון היה שלמה דוד יפה, מאנשי ההדרכה הראשונים של ה"הגנה", ומי שערך במשך עשרות שנים את הירחון החקלאי "השדה". אחריו באו שני אנשי רוח צעירים, אורי צבי גרינברג וד"ר יהושע השל ייבין, שלאחר שנים אחדות הקצינו עמדותיהם ועברו למחנה הרוויזיוניסטי, שם היו ממתווי הדרך של "כרית הבריונים".

העתון נכתב בכתב יד, בעותקים ספורים ועבר מיד ליד. הוא הוקרא בהתכנסויות חשאיות, ונשלח גם לסניפי ה"הגנה" בירושלים ובחיפה. תחילה כתבו בו רק חברי סניף תל-אביב, אולם בשלב מאוחר יותר פורסמו ידיעות ומאמרים שנכתבו על ידי חברים ממקומות אחרים. בין נושאי הביטאון: זכרונות של אנשי ההגנה העצמית ברוסיה ושל חברי ה"הגנה" בארץ; תרגומים מספרות צבאית זרה; דברי ביקורת על תופעות

הגיליון הראשון — בכתב יד — של "על המשמר", ביטאונה הראשון של ה"הגנה", 1927.

עורכו הראשון של "אשנב" היה ברל כצנלסון, אך לאחר זמן קצר הועבר תפקיד העורך לאליעזר ליבנשטיין (לכנה). כותרת המשנה של העתון אמרה: "ליקוטי ידיעות/דברים בשם אומרם". במילים אלה נתמצתה שליחותו העיקרית: להביא לידיעת הציבור היהודי מידע שנפסל על ידי הצנזורה הבריטית. כן פורסמו בעתון ידיעות שהגיעו ממקורות הש"י, שירות הידיעות של ה"הגנה" וממודיעים ביישובים השונים ואף בארצות השכנות.

מערכת העתון היתה קשורה למערכת "מערכות", כתב העת הסולידרי והחוקי של ה"הגנה". מטעמי זהירות נקבע מושבה בחדר שהעמיד לרשותה ד"ר סדובסקי, רופא אף-אוזן-גרון מתל אביב. "אשנב" הודפס בדפוס "שלומי", תוך שמירה קפדנית של כללי הקונספירציה. פעם אחת הגיעו הבריטים לרפוס זמן קצר לפני הדפסת העתון, אך בעל הדפוס הצליח להעלים כל סימן לעבודה "מחשודה".

מספור העתון היה באותיות עבריות. עד לגיליון נ"ח הוא נקרא "אשנב". גיליונות נ"ט-צ"ט הוכתרו בשם מקוצר — "א"ב". בגיליון המאה שבה ותפסה המלה "אשנב" את מקומה בראש העתון.

העתון הפגין בדרך כלל קו אקטיביסטי, שהיה לא אחת קיצוני מזה של ה"הגנה" עצמה. על רקע זה נוצרו מתחים ונערכו בירורים לעורך. בגיליון קנ"ז הופיעה מודעת-אבל משותפת לחללי ההעפלה ולאנשי אצ"ל ולח"י, שהוצאו להורג על-ידי הבריטים. ליבנשטיין הוזמן לבידור במפא"י, ונראה שהוסבר לו כי יצורף אליו עורך נוסף, שיאזן את עמדותיו. בתגובה הוא התפטר מתפקידו, וגיליון קנ"ז היה האחרון שהופיע.

הפסקת הופעתו קשורה גם לעובדה שבתחילת קיץ 1947 נתנה ההנהגה הצייונית עדיפות למאבק המדיני, ואילו המאבק המזויין ב"הגנה" צומצם. "אשנב", שביטא עמדות אקטיביסטיות, היה בשלב זה מיותר. מ-1944 קם ל"אשנב" מתחרה — "עוז" שמו. הוציאו אותו פעילי ה"הגנה" במפלגת אחדות העבודה, שפרשה ממפא"י באותה שנה.

"במחנה" המשוכפל, 1941

שבועות מספר לאחר מכן צעד העתון צעד נוסף קדימה — והופיע בדפוס. לאחר קום המדינה הזקמת צה"ל, כאמור, היה "במחנה" לשבועון צה"ל. עורכו הראשון במתכונת החדשה היה הסופר משה שמיר.

"אשנב" — עתון המחתרת הנפוץ ביותר

עתונות מחתרת מופיעה בדרך כלל בתפוצה קטנה. מבחינה זו היה "אשנב" יוצא דופן. בתקופת השיא שלו הוא נדפס ונמכר (!) ב-30 אלף עותקים. בעיני קוראיו הרבים היה זה כלי ביטוי של ה"הגנה", אך בפועל היו הדברים שונים.¹

הגיליון הראשון הופיע ב-24 באוגוסט 1941, ומעל לשם העתון הופיעו שני אזכורים חשובים: מימין — מפלגת פועלי ארץ-ישראל, ומשמאל — פנימי לחברים — לא למכירה (מאוחר יותר, כפי שצויין, הוא נמכר). בגיליון השני נעלם שם המפלגה, ולא נזכר עוד. מה שברור, שהיוזמים באו מקרב החוגים האקטיביסטים של מפלגת השלטון דאז — מפא"י — וייצגו קשת רחבה של מפקדים וחברים ב"הגנה". עם הזמן, כאמור, הפך העתון, לפחות בעיני חלק ניכר מהציבור היהודי, לביטאון של ה"הגנה".

"אשנב" הופיע כשש שנים — תחילה מדי שבועיים ולאחר זמן כשבועון. בסך הכל יצאו 157 גיליונות. פעילי ה"הגנה" ברחבי הארץ היו סוכניו ומפיציו, ופעם או פעמיים בשנה נהוג היה לכנסם, בהסתר כמובן, למסור להם מידע חסוי ולחזק את הקשר שלהם לעתון.

המפלגת פועלי ארץ-ישראל / אמצעות תעמולה / 24.8.41 / מופיע ב'הגנה'/ לא לידיעה

א ש נ ב

לקוטי ידיעות / דברים בשם אומרם

מה אהרן צ'רצ'יל בבית הנבחרים (1941).
 הציר ליספון שאל את ראש הממשלה אם מפלגת
 ה. ס. קומרת מקדם על מדיניות המחתרת בלאור מנת
 1917 בדבר המכתב בין לאומי ליהודים בארץ-ישראל.
 ראש הממשלה: לא הל כל שינוי במדיניותה של
 מפלגת ה. ס. ביחס לארץ-ישראל.
 הציר ליספון: אני כורה ליודי תנועה מאור על
 המשובת המסויבת רצון יודשה לי להוסף ולסאול. אם
 יבואו בתשונ את התשובה הואת ככל השיוות הממ"י
 קיסמה.
 ראש הממשלה: כן אדוני בודאי.
 הציר פרייס: תעונת הממשלה על העקרונות
 הכלליים מסר הלבן.
 ראש הממשלה: אהרתי. כי לא חל כל שינוי
 במדיניותה של מפלגת ה. ס. ביחס לארץ-ישראל.
 מדיניות זו אכונה בזמנים שונים כמסך שנים רבות.
 מדוע אין עדיין שבועון ציוני יודי?
 ב. מדוע אין שבועון קבוע שמאית במלגה
 העברית, מיום 9 בספר 1941 כותב האר לוד לסקי
 המאמר המנה לאשלי. מתוך הערכת לפת שששת
 מפלגת ציוני-אשלי ומתוך חביצה לפת שעליה עוד
 לעשות. בין השאר אמר לסקי:
 לכן אי אדם סמול מהרצחה מרובה עמקה בדרך

עלון הפלמ"ח

בענייני השעה. כן הקדיש מקום לסוגיות מרכזיות בחיי ה"חטיבה" (כפי שכונה הפלמ"ח). כך למשל, חוברת 15 (שבט תש"ד), הוקדשה כולה להשתתפותה ולמעמדה של החברה ב"הגנה" ובפלמ"ח; חוברת 42 (אייר תש"ו) כוונה בעיקר למגוייסיים חדשים לפלמ"ח.

הצלחתו של העתון והביקוש הגובר לקבל את גיליונותיו יצרו לעורכיו בעיה: הם נמנעו לכלול בו מידע חסוי. לשם כך הוציאו גספח מיוחד וסודי בשם "בינינו", שחולק רק למפקדים מדרגת מ"מ ומעלה. המפקדים היו קוראים את החומר שבו לאנשיהם לפי שיקול דעתם, ולאחר מכן השמידו את החוברות.

בתחילת מלחמת העצמאות, עם התרחבות הפלמ"ח ופרסומו בקרב הציבור, גדלה הדרישה לקבלת גיליונות הביטאון, והוא נמכר גם בקיוסקים.

מפקד הפלמ"ח בשנותיו האחרונות, יגאל אלון, ייחס לביטאון חשיבות מרובה. לדעתו, "העלון נחשב, בצדק, כאחד המפעלים המרכזיים של הפלמ"ח, המשותף לכל היחידות והמבטא את כולן. ואמנם הוא היה מעין 'דבק' שחיבר את כל הפלוגות."²

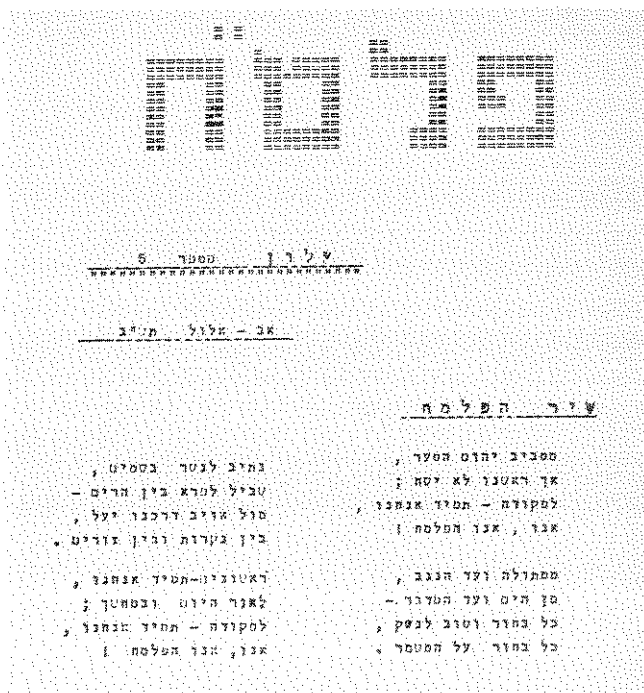
עתונים נוספים

ה"הגנה" היתה ארגון גדול שהקיף רבבות חברים במאות נקודות יישוב, ובמסגרתה ראו אור עתונים, עלונים וביטאונים לרוב, שתקצר היריעה לפרטם. כאלו היו עתוני סניפים, עלוני קיר, ביטאוני יחידות, במיוחד פלוגות פלמ"ח ועוד. ביניהם נזכיר את:

"סקירה". עתון פנימי, בעל מידע חסוי בנושאי היחסים היהודים-ערבים, שנשלח משנת 1933 ואילך למפקדי ה"הגנה" ברחבי הארץ. היה זה, בנוסף לתפקידו כמעביר מידע, גם דף-קשר בין ראשי ה"הגנה" במקומות השונים. ה"סקירה" הופיעה במספר עותקים קטן ומקבליה נחבקשו להראותה לפעילים ביישוביהם. ב"סקירה" מ-11 בנובמבר 1934 נכתב: "נחבר כי כמה חברים — ממקבלי הסקירות — מסתפקים כנראה בקריאתם הם ואינם מוסרים אותן לעיון לחברי ועד הסכיבה ולמנהלי עבודה [כינויי סתר לפעילים] במקומות."³

"לחבר" ו"אגרת לחבר". שני ביטאונים פנימיים שנועדו להעברת מידע פנימי למפקדים. הופיעו, לעתים בצורה סדירה ולעתים בהפסקות, בשנים 1941-1946. "לחבר" הופיע בדפוס ואילו "אגרת לחבר" בשכפול. בגיליון שבט תש"ב (פברואר 1942) של "לחבר", נאמר: "נענינו למשאלת חברים לחידש את הוצאת העלון לאינפורמציה ולהכניס בו אי אלה שינויים ושכלולים. מעתה נשתדל באמצעותו לספר, להאיר וללמד." בראש הגיליון של "אגרת לחבר" מ-18 בנובמבר 1943 נכתב: "להקראה ביחידות המתאימות ולהשמרה."

"באופק". ביטאון אופייני לקבוצת חברים מגובשת ב"הגנה". הכוונה היא לחברי הארגון שב-1937 תפסו את מחצבות מגדל-צדק ממזרח לפתח תקווה, שנעזבו בראשית ימי מאורעות הדמים והערכים השתלטו עליהן. "שומרי המחצבות" בפיקודו של יצחק לנדוברג (לימים שדה), הוציאו במשך יותר משנה עלון משוכפל, שסיפר על חייהם, התפקיד שהם ממלאים וחוויותיהם המיוחדות.

עלון הפלמ"ח בו פורסם לראשונה שיר הפלמ"ח, שנתקבל כהימנון

הפלמ"ח, זרוע המחץ של ה"הגנה", ולמעשה החיל הסדיר היחיד שלה בשנים 1941-1947, שם דגש על הסברה וחינוך, והוצאת עתון נחשבה למשימה ראשונה במעלה. חודשים מספר לאחר הקמת הפלמ"ח, החל להופיע "עלון הפלמ"ח", תחילה בסטנסיל ומאוקטובר 1942 בדפוס. מעניין, אך דווקא הגיליונות הראשונים לא יצאו במחתרת, שכן בשנת פעילותו הראשונה של הפלמ"ח קינם שיתוף פעולה הדוק עם הבריטים, במגמה לבלום את התקדמות האויב הנאצי לעבר ארץ ישראל. כשהתרחקה הסכנה הנאצית הפסיקו הבריטים את השיתוף והפלמ"ח התרכז בפעילות מחתרית. לכן, גם ביטאונו שינה את דמותו, והחל להופיע ללא כותרת כלל, או ככותרת סתמיות, כמו "לחבר הצעיר", "מקרא — חנמר לעיון", ועוד. עד קום המדינה, תקופה של כשש שנים וחצי, הופיעו 61 גיליונות של הביטאון. לאחר מכן הופיעו גיליונות נוספים בגלוי, עד לפירוק הפלמ"ח.

עלון הפלמ"ח זכה לביקוש רב, הן ביחידות הפלמ"ח והן ביחידות אחרות של ה"הגנה", בחיל השדה (חי"ש), בגדנ"ע ובקורסים מרכזיים. גם בתנועות הנוער החלוציות, שחינכו את חבריהן לפלמ"ח, היתה לו דרישה ניכרת. עורך הגיליונות הראשונים היה מיכאל לויך משער הגולן. אחריו בא המשורר זרובבל גלעד מעין חרוד ובתקופות מאוחרות יותר השתתפו אתו בעריכה מתי מגד נתןן שחם.

העלון הופיע בפורמט קטן, דמוי מחברת. הובא בו חומר מגוון של פעולות הפלמ"ח, פרשיות מפת בתולדות ה"הגנה", מאמרים ודיונים

עתוני האצ"ל

"המצודה"

העתון הראשון של אצ"ל ראה אור זמן קצר לאחר הפרישה מ"הגנה" בתחילת שנות ה-30. שמו היה "המצודה", ובין תמוז תרצ"ב לניסן תרצ"ג (קיץ 1932 – אביב 1933) הופיעו שש חוברות. עם חברי המערכת נימנו אברהם קרישבסקי (גיורא), דוד רזיאל ואברהם שטרן. בכתיבת מאמרים אידאולוגיים השתתפו י. ה. ייבין ויוסף קלויזנר, שחתם בכינוי "מתבודד". בעתון זה הופיעו שיריו הראשונים של שטרן, ביניהם "חילים אלמונים", שהפך מאוחר יותר להמנון אצ"ל. הגיליון הראשון נדפס בירושלים במכונת כתיבה בשישה עותקים, הופץ בארץ ומפקדי הסניפים קראוהו בפני פקודיהם. חמשת הגיליונות הבאים שוכפלו בתל-אביב.

הגיליונות כללו מאמרים עיוניים, רשימות הווי, סקירות היסטוריות, פרקי זכרונות וקטעי ספרות. כן הופיעו בהם מדורים בנושאי צבא, יחסי יהודים-ערבים ומלחמות שחרור לאומיות.

כבר במאמר הפתיחה שכתב א. (הוא י. ה. ייבין) בא לידי ביטוי כיוונו של העתון: מתן חשיבות מירבית לחינוך צבאי. ייבין שלל את דרך ה"הגנה": "אי אפשר שצעיר עברי יהיה מחונך יומם ולילה, שנה שנה, על הטפת שלום נפרזה, על רגש בחילה לרעיון הצבאיות..." המסר שהועבר בכל הגיליונות היה של אקטיביזם צבאי ברוח התפיסה האידאולוגית של התנועה הרוויזיוניסטית.

בשנות מאורעות הדמים 1936/39 הגביר אצ"ל את פעילותו, לרבות הוצאת ביטאונים, עלונים וכרוזים. "בחרב" הוצא על-ידי מחלקת ההסברה של הארגון בשנים 1937-1942, והוכא בו מידע על פעולות וחומר רעיוני. עורכו הראשון היה אוריאל שלח (יונתן רטוש), שאף העניק לביטאון את שמו. בסך הכל הופיעו 23 גיליונות.

לבני הנוער כיוון אצ"ל, כבר בשנותיו הראשונות, את העתון "משואות". 17 הגיליונות ראו אור בשנים 1938-1939. העורך היה ח. מ. מרחביה, אך כלפי חוץ שימש כעורך דב תמרי ובין המשתתפים אברהם שטרן, דוד רזיאל, י. ה. ייבין, יוסף קלויזנר, יעקב חורגין וכמה שמות שנודעו מאוחר יותר בשדה העתונות והמחקר כמו יוסף ויניצקי, משה גיורא, משה ז"ק ודוד ניב.

העתון הקדיש מקום לנושאי ספורט (בעריכת ליפא לויטן), לצד עיון ודיון בנושאי ספרות ואידאולוגיה. דגש רב הושם על נושאים לאומיים. ב-1939 נאסר תמרי והעתון נסגר. במהלך הופעתו ראו אור שני גיליונות חד-פעמיים במתכונת "משואות", שנשאו את השמות "משמר" ו"על המשמר".

פרסומי אצ"ל באותה תקופה (וגם לאחר מכן) נועדו לא רק לעיניים מקומיות. מחלקת ההסברה של הארגון עשתה מאמצים להביא את דברה גם לקוראים ולמתעניינים חיצוניים. בעבורם הוכן בשנים 1938-1939 עלון מידע בשם "שירות ידיעות לאומיות", שהועבר לידי עתונאים ואישי-ציבור. בסך הכל הופיעו 14 גיליונות.

ביטאון של אסירים, חברי ה"הגנה"

"עלון למתנדב". עשר חוברות בשכפול שיצאו בימי המאורעות ונשלחו למתנדבים מהערים שיצאו לסייע בעבודות ביטחון ביישובי הספר. רוב החומר בעלון עסק בנושאים שעניינו את המתנדבים, כמו מידע על הנעשה בקרב הערבים, אימוני-נשק, ועוד.

"החומה". עלון הקיר של ה"הגנה". בכלל, "תרבות הקיר" היתה מפותחת מאוד בימי המתתרת, והארגונים שונים התחרו זה בזה בהדרכת כרוזיהם על קירות, לוחות מודעות, עמודים, ועוד.

הטקסט הביא בקיצור ובהבלטה את עמדת המוסדות הלאומיים וה"הגנה" בנושאים שעמדו בראש סדר היום. הבריטים רדפו את מדביקי הכרוזים, שרובם נימנו עם צעירי הגדנ"ע.

כן הופיעו עלונים וכתבי עת של אסירי ה"הגנה", גדנ"עים (במסווים שונים, כמו עתוני נוער) ועתונים בחוץ לארץ (בארצות הברית ובאירופה).

חרות

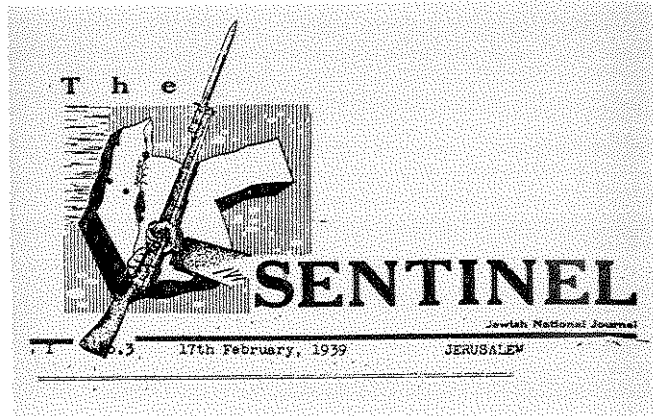
שקט ישראלי... על רקע המצב הביטחוני והחברתי המורכב... עיון לעקרונות היסודיים של חירות... חירות החלטה של שיבת עין... על עקרונות היסודיים של חירות... חירות החלטה של שיבת עין... על עקרונות היסודיים של חירות...

לא ווישי, לא מסדה - אלא מודיעין

המחשבה על חירות... חירות החלטה של שיבת עין... על עקרונות היסודיים של חירות... חירות החלטה של שיבת עין... על עקרונות היסודיים של חירות... חירות החלטה של שיבת עין... על עקרונות היסודיים של חירות...

כיצד 'שותפו' ההמונים במלחמה

המחשבה על חירות... חירות החלטה של שיבת עין... על עקרונות היסודיים של חירות... חירות החלטה של שיבת עין... על עקרונות היסודיים של חירות... חירות החלטה של שיבת עין... על עקרונות היסודיים של חירות...

"הזקוף" - עתון באנגלית

אף לכריטים ביקש אצ"ל להעביר את המסר שלו. במשך חודשים וחצי, כפרואר-אפריל 1939, הופיעו 11 גיליונות של "The Sentinel" (הזקוף). העתון כוון לפקידי הממשל המנדטורי ולקציני הצבא והמשטרה הבריטים. יוזם העתון היה אברהם שטרן, והגיליון הראשון הופיע בחיפה, בעריכתם של יונה קופ (תמיר) וקטי ומיכאל קפלן. מן הגיליון השני העורך היה יצחק חנוך. על עמוד השער, המודפס, (שאר העמודים היו בשכפול) הופיעה מפת ארץ ישראל משני עברי הירדן, ובתווך רובה, והסיסמה "רק כך" שהפכה לסיסמת אצ"ל. בגיליון הראשון נכתב: "תנו ליהודים את האפשרות להחזיר את השלום בארץ על כנו נהדבר היה בעצם ימי המאורעות, כך שיוכלו להקים כאן מדינה חזקה, רוחשת ידידות לאנגליה ולקיסרות". כחוש השני בגיליונות "הזקוף" עובר הטיעון, כי אנגליה תיטיב לעשות אם תחזק את בריתה עם היישוב היהודי בארץ. לחיזוק עמדה זו הובאו דברים בכתב ובעל פה, שבחב הציונות ויישוב ארץ ישראל על ידי היהודים, של מדינאים אנגלים מכל המפלגות. עם זאת, ככל שמדיניות בריטניה כלפי היישוב הפכה לעוינת, רבו בעתון דברי אזהרה על כך, שהנוער העברי במולדת לא יישב בחיבוק ידיים.

"חרות" - ביטאון האצ"ל

עתונו המרכזי של האצ"ל היה "חרות", שהופיע בשנים 1942-1948, ותוכנו ביטא את ההסלמה במאבק נגד הבריטים מצד האצ"ל, שהגיע לשיאו בשנים 1944-1948. גיליונו הראשון ראה אור ב-10 במרס 1942 והאחרון, שמניינו צ"ט, ביוני 1948, שבועות מספר לאחר הקמת המדינה. העתון הועבר לכתובות שונות בעיקר באמצעות הדואר, במעטפות "שאלות" של חברות ומוסדות אמיתיים. הוא לא האריך ימים. ב-14 באפריל 1939 פרצה חוליה של בלשים בריטיים, בראשות הקצין וילקין, למערכת ה"סנטנל" ברחוב נחלת בנימין בתל אביב, ערכה חיפוש ואסרה את חנוך ועובדי יוסף. מספר צעירים ממחלקת ההסברה של אצ"ל שהגיעו למערכת - נזו רו אף הם. כל העצורים נדונו לשישה חודשים של מאסר מינהלי. הופעת העתון הופסקה. מקצת הגיליונות פורסמו גם בגרמנית, בצרפתית ובלדינו, במגמה שיגיעו לקהלים שאינם קוראים עברית.

חירותו היתה שבועית או דו שבועית, ולעתים הודפס על דף אחד, כדי שאפשר יהיה להדביקו על הקירות. לעורכו ומפציו היתה רשימת נמענים שאליהם שוגרו העתונים במעטפות חתומות. הוא כלל מאמרים בענייני השעה, הודעת מפקדת אצ"ל וגם הודעות מוצפנות, שהיו מובנות רק לנועם בדבר. הבריטים גילו התעניינות מרובה ב"חרות". כך למשל ידוע, כי ב-8 בדצמבר 1943 שיגר הנציח העליון הרולד מק'מייכל תרגום מלא של גיליון ה-11 בנובמבר של "חרות" לידיעת שר החוץ הבריטי אנתוני אדן.⁵ "ההסברה הציונית היתה לחלק בלתי נפרד של מלחמתנו", הסביר בספר זכרונותיו מנחם בגין, מפקד האצ"ל בשנים 1943-1948. לפי בגין, היה "חרות" עתון הקיר הראשון בישראל, ואולי לא רק בה.⁶ המערכת הראשונה של העתון - כפי שסיפר משה גולד בספר "המצודה" - כללה את בנימין לובוצקי (אליאב) העורך, את שלום רוזנפלד שהיתווה את קווי התעמולה, ואותו, כרכז מערכת ואחראי לנושאי דפוס והפצה. ישיבות המערכת נערכו באחד מתדירי העתון הרוויזיוניסטי "המשקוף".

בגלות קנייה

שאלת-הגות: בגלות קנייה - פתחונית קהילתית בירוקהו
הגות - יחידת חינוך מרכזית ארצית
הגות - ארצי רחבה על ענין

הגות - יחידת חינוך מרכזית ארצית
הגות - ארצי רחבה על ענין

הגות - יחידת חינוך מרכזית ארצית
הגות - ארצי רחבה על ענין

הגות - יחידת חינוך מרכזית ארצית
הגות - ארצי רחבה על ענין

הגות - יחידת חינוך מרכזית ארצית
הגות - ארצי רחבה על ענין

הגות - יחידת חינוך מרכזית ארצית
הגות - ארצי רחבה על ענין

הגות - יחידת חינוך מרכזית ארצית
הגות - ארצי רחבה על ענין

הגות - יחידת חינוך מרכזית ארצית
הגות - ארצי רחבה על ענין

הגות - יחידת חינוך מרכזית ארצית
הגות - ארצי רחבה על ענין

מעטני אסירי אצ"ל ורח" בגלות אפריקה
הדפסת העתון חיבה תחכום רב. הוא הודפס בבתי דפוס שונים, ולפרק זמן גם בבית דפוס שרכש אצ"ל, במסווה של הדפסת פנקסי קבלות וחשבונות. בתוקפת ה"סוזון" נפל בית דפוס זה בידי הבריטים ועובדיו הושלכו למאסר. לאחר מכן נדפסו כמה מהגיליונות בבית דפוס ירושלמי שהוקם והופעל על ידי חברי אצ"ל בבירה. בקיץ 1947 החליט הארגון להקים בית דפוס מרכזי במבנה תת קרקעי. בעת עבודות ההכנה ברחוב סלמה בתל אביב התגלה הדבר והדפוס נפתח לבסוף בשכונת נחלת יצחק, במסווה של נגריה. בית הדפוס פעל במקום עד עזיבת הבריטים את הארץ. חלוקת "חרות" ושאר פרסומי אצ"ל נעשתה על ידי מחלקים מקרב החת"ם (חיל התעמולה), שהיו להם תחנות קבועות, מהן הועבר חומר ההסברה לחלקי הארץ השונים. הארגון הקים מעין "דואר בין עירוני" והמגמה היתה להביא כל פרסום לידיעת הציבור באותו יום עצמו.

כמה מאנשי האצ"ל, שניסו לספח אליו חברים מ"הגנה". הכוונה היתה להגביר את הפעילות נגד הבריטים בעיצומה של מלחמת העולם השנייה. בין ראשיו וחבריו היו בנימין לובוצקי (אליאב), יעקב רובין, אהרן קדישמן (כן עמי) ויגאל הורביץ. מקימי הארגון תכננו לחטוף את הנציב העליון הבריטי, לשפוט אותו ולגרשו מהארץ. הם ניסו להשפיע על חברים בפלמ"ח שיצטרפו אליהם, ולשם כך הפעילו בסיוע אצ"ל תחנת שידור קטנה והוציאה את ביטאונם, שזכה לחיים קצרים (חוברת אחת), משום שהארגון התפורר במהרה.

עם לוחם

✱ ✱
✱

"עם לוחם" הוא במאונה של התאגדות חובבי נועד שנספרו אומץ לשים קץ לאספסופ המטעה ורלבני הניגודים המתגלים בין שכבות היטוב, ובעיקר הפלוגים הפוליטיים. ב"עם לוחם" התאדו צעירים עבריים מיסין ומסמאל, - אנשי הנוער העובד, מחנות העולים, המכבי, הבית"ר, בני עקיבא והצופים צעירים עבריים מסודות ההגנה והאצ"ל מן הצבא והנוסרות ומפלוגות המזן. -
צעירים עבריים שתורבן ישראל אינו ניתן להם מנוח; צעירים שגחליטו כי מלחמת היהודים באויביהת צדיקה להלום את נודל הסודניה בגולה, ואת נודל החרפה בארץ. "עם לוחם" אינו מפלגה או כת חדשה.

שער הגיליון הראשון - והיחיד - של "עם לוחם"

פעילות "עתונאית" אינטנסיבית היתה במחנות המעצר באפריקה. מאז 1945 הופיע במחנות "עתון יומי", שנקרא "בגלות סודן", "בגלות אסמרה", "ידיעות היום" ובשלב האחרון - במחנה גילגיל שבקניה - "בגלות קניה". אופי שונה נשא "כדד" - כתב עת לדרכי מחשבה וספרות. בארבע החוברות שראו אור בשנים 1947 ו-1948 הופיעו שירים, סיפורים, מחקרים בנושאי יהדות, דברי מדע וכן פיליטונים ורשימות הווי על הנעשה במחנה.

"בוליטין לאומי". עלון ידיעות שהופץ בקרב הקהל הרחב בשנים 1938-1939. "מוקדש לגלוי האמת על המתרחש בארץ ישראל".

"דפים". כותרת המשנה אמרה: "ידיעות חפשויות מבקרת האויב". ירחון מידע שיצא לאור על ידי מחלקת שירות הידיעות של האצ"ל, בעריכת יעקב עמרמי ודוד רקנטי, בשנים 1946-1948. הופיעו 20 גיליונות. בירחון נכללו רשימות פוליטיות, ידיעות ביטחוניות ופנימיות.

"בהתוך". ירחון פנימי שהופיע בשנים 1945-1948. רשימות, מאמרים ותגובות בעניינים אקטואליים.

עתונות בשפות שונות. במהלך השנים הוציא אצ"ל שורה ארוכה של עתונים, כתבי עת ועלונים בצרפתית, הונגרית, רומנית, בולגרית, יוונית, לדינו ועוד. רוב העתונים הודפסו בארץ, בתנאי מחתרת, הופצו כאן וגם נשלחו לכתובות בחוץ לארץ. בשנים 1946-1948 הוציא הארגון גם מספר כתבי עת באירופה - באיטליה, בצרפת ובגרמניה.

אל ביטאוני האצ"ל ראוי להוסיף גם את "עם לוחם", אף שלא הוצא במישרין על ידי הארגון. "עם לוחם" היה שמו של ארגון-מחתרת שיזמו

עתוני המחתרת הראשונים בארץ ישראל

עתוני המחתרת הראשונים בארץ לא פורסמו על ידי ארגוני המחתרת, וגם לא על ידי המפלגה הקומוניסטית שהיתה בלתי חוקית מראשית תקופת המנדאט. זכות הראשונים שייכת לעתוני-פועלים שראו אור בעשור הראשון של המאה ה-20.

הראשון היה עתון ביידיש בשם "דער אנפאנג" (ההתחלה), שהוציאה מפלגת "פועלי ציון" בקיץ 1907. כיוון שלא היה שום סיכוי לקבל מהשלטונות התורכיים רישיון להוציא עתון של מפלגת פועלים, התחכמו היוזמים והעורכים, ביניהם יצחק בן-צבי, לימים נשיאה השני של מדינת ישראל, וציינו בחוברת כי מקום ההדפסה הוא קהיר. זמן קצר אחר כך הופיע הגיליון הראשון של העתון העברי "הפועל הצעיר", ביטאון מפלגת פועלים באותו שם. מתוך הסיבות שהוזכרו נכתב בעתון, אף שהודפס בירושלים או ביפו - "פה קהיר". רק לאחר מספר גיליונות "מצריים" כביכול, הושג רישיון ועל גבי העתון צויין במפורש כי הוא מופיע ביפו. "הפועל הצעיר", אגב, היה העתון הראשון ששבר את מנופול העתונות של ירושלים. הוא שפתח את עיזן יפו - ובעקבותיה תל אביב - בעתונות הארץ ישראלית.

עתוני הלח"ם⁸

לח"ם פעל שמונה שנים (1940-1948). הוא היה ארגון המחתרת הקטן ביותר, אך גם הקיצוני ביותר במלחמתו בכריטים. בשנות קיומו פרסם לח"ם בארץ ובחוץ לארץ 20 עתונים, כתבי עת ועלונים.

"במחתרת"

עתונו הראשון של הארגון היה "במחתרת", שגיליון הבכורה שלו ראה אור בתשרי תש"א (אוקטובר 1940), זמן קצר לאחר הפילוג באצ"ל. הביטאון נועד להיות, כדברי המכוא של המפקדה, "מורה דרך לארגון, המדריך אותו בהלכות מלחמת השחרור בכללן, מסביר ומפיץ אור על תופעות שונות בחיי היישוב בארץ ובגולה, ומחווה את דעתו המוסמכת על העניינים העומדים ברומו של עולם... רצוי אם כן, שהעתון לא ישמש חומר לקריאה בלבד, אלא אף יעורר את המחשבה ויגבש את ההכרה." את "במחתרת" ערכו אברהם שטרן, חנוך קלעי ויעקב אורנשטיין. כל גיליון הוקדש בעיקר לנושא או שניים. כך כלל הגיליון הראשון פרטים על הפילוג באצ"ל וטיעונים נגד הגיוס לצבא הבריטי, שנתמך על ידי כל

המעש
עתון לוחם
מכת ואח' חשיף

במערכות חרות ישראל

מס' 9 - ג' - 1948

החזית
ירחון לח' בשנים 1943-1945

"המעש" — דו שבועון ושבועון בשנים 1945-1948

"החזית" — ירחון לח' בשנים 1943-1945

"החזית" היה עתון פופולרי למדי וסייע ללח"י בימיו הקשים. בסך הכל הופיעו 19 גיליונות.

לצד "החזית" הופיע כתב עת מיוחד לנוער, "שנקרא" "החזית לנוער". שני הגיליונות הראשונים הופיעו ב-1944 בשיכפול, וששת האחרים ב-1947-1948 — בדפוס. נכללו בהם מאמרים אידאולוגיים המותאמים לקהל צעיר וכן מאמרים חינוכיים, סיפורים ושירים.

"המעש"

הנודע שבין עתוני הלח"י. הופיע מסתיו 1945 עד אביב 1948. שבועון, דו שבועון ולעיתים עמוד מודפס מצד אחד של הדף, כדי שאפשר יהיה להדביקו ככרוז.

מקור השם בעתון היידי "די טאט" (המעש), יומון ברוח רויזייניסטית שהופיע בווארשה מיולי 1938 עד פרוץ מלחמת העולם השנייה, בעריכת נתן ילין מור ושמואל מרלין. "המעש" הארץ ישראלי היווה את ביטאנו המרכזי של הלח"י בשנותיו האחרונות ובעמודיו התנהלה מלחמת התעמולה העיקרית שלו. הוא כלל מאמרים אידאולוגיים, פוליטיים ותגובות בנושאי השעה, שהיו סוערים ומסעירים באותם ימים של מאבק, פעולות אנטי-בריטיות חריפות, חבלות, מאסרים והוצאות להורג של חברי הארגון. לצד החומר הפוליטי והאקטואלי הופיעו בו לעתים גם קטעי ספרות ובכללם המדור "טור מול טור", שבו ניסו להתמודד מרכזי שלו, ולאחר מכן ישראל אלדד עם שירי הטור השביעי של נתן אלתרמן ב"דבר", באותו ז'אנר. כן פורסמו בעתון סיסמאות חשאיות לצרכי מודיעין של הארגון.

"המעש" הודפס בארבעה עמודים, אך כאמור לפרקים תכנית המיועדת להדבקה על קירות. בסך הכל ראו או 82 גיליונות. האחרון שבהם הופיע סמוך להקמת המדינה. ב-1948 נמצא לו תחליף בדמות "מברק", עתון ערב גלוי שהיה מקורב ללח"י, ושזכה להצלחה לא מבוטלת.¹⁰

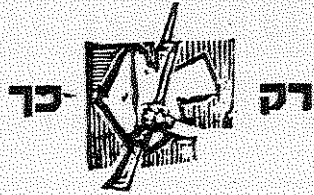
היישוב כמעט, לרבות אצ"ל. הגיליון הרביעי הוקדש לאבשלום פיינברג, איש ניל"י.

בשלב הראשון הופיעו שישה גיליונות (תשרי-אדר תש"א). לאחר רצח יאיר בפברואר 1942 ראו אור שלושה גיליונות נוספים. ב-1947-1948 התפרסמו תמישה גיליונות בשם "במחותרת — שיקוף", שכללו מאמרים על המצב הפנימי והחיצוני ותגובות לח"י, מהן "ילמד הלוחם והאוהד את הנחותינו היסודיות, את עמדתנו לשאלות השונות הנוגעות לתחיתנו האומית והחברתית ואת יחסנו לגורמים הפועלים בקרב העם ומחוצה לו".

"החזית"

ירחון של לח"י בשנים 1943-1945, שבו באו לידי ביטוי עמדותיו המרכזיות של הארגון. העורך הראשון היה ישראל שייב (אלרד), ולאחר מאסרו — נתן ילין-מור. היה זה בעיקרו ביטאון אידאולוגי, שקרא בראש וראשונה לסילוקם של הבריטים מהארץ. לצד החומר הפוליטי נכללו בו מדורים לספרות ולתיאטרון.

הירחון, שהודפס בסטנסיל, החזיק מספר עמודים גדול למדי — בין 16 ל-48. הוא נשלח למאות כתובות, בדואר ובאמצעות שליחים, במיוחד לחוגים אינטלקטואליים. בין המקבלים היו גם ראש ה"הגנה", אליהו גולומב, ראשי מפלגות הפועלים וחברים בקיבוצים ובפלמ"ח. במכתב שצורף לאחד הגיליונות שנשלח לפלמ"חאי שהיה בהכשרה בקיבוץ, נאמר: "העתון הזה נועד לקריאה לך ולחבריך, והן לחברי הקיבוץ. אמצעינו מוגבלים והסכנות רבות. שלטון האויב הנשען על השקר עושה את כל המאמצים לכל נוכל להפיץ את דברי האמת. אין לנו כל ספק שתהיה די הגון עד כדי למסור את העתון הלאה, כי לכל שמתנגד קל הרבה יותר לבקר את העתון באוני חבריו מאשר לנו להשיב. אין צורך שידעו איך הגיע העתון לידך ושהגיע בכלל לידך. שים אותו על מיטת חברך, ואחר כך בחרו הספרייה של הנקודה."⁹

קול ציון הלוחמת

תחנת השדר של הארגון הצבאי הלאומי פותחת את שדוריה ביום ד', י"ג סיון תש"ו (12.6.1946) בגל 49-46 מטרים.

שדורים קבועים יתקיימו פעמיים בשבוע בימים א' ו-ד' בשעה 8.30 בערב.

האזינו לקול ציון הלוחמת!

"תקשורת אלקטרונית" של האצ"ל

קול ישראל

תחנות השדר לתנועת המרי העברי

מספרות על יום בשעה 1 אחרי זבועים
ענת בשעה 8 בין הילדים 50 - 40 מטר

דחלוצי גולת קפריסין - ברוכים הבאים!

הבונים יבנו, המגוינים יגרו והמעפילים יעפילו

השנים הגיעו מאז אחרון של עולים. הם באו כשבנים שחוקקתם בארץ ישראל. הם יבנו את הארץ ויגדלו אותה. הם יבנו את הארץ ויגדלו אותה. הם יבנו את הארץ ויגדלו אותה.

השנים הגיעו מאז אחרון של עולים. הם באו כשבנים שחוקקתם בארץ ישראל. הם יבנו את הארץ ויגדלו אותה. הם יבנו את הארץ ויגדלו אותה.

לנושאים את שם מלחמת החרות לשוא

ליום אחרון של חרותנו. ליום אחרון של חרותנו. ליום אחרון של חרותנו.

בשם "המעש" נקראו גם שני גיליונות שהוקדשו לנוער, שראו אור בשנת תש"ד, ערב הופעת "החזית לנוער".

לח"י פרסם גם מספר עתונים ועלונים בשפות לועזיות, בארץ ובחוץ לארץ. ביניהם עלון הסברה בניו יורק, ש-11 גיליונותיו ראו אור בשנים 1946-1948.

תחנות השידור המתחרות

מאמר זה מתרכז בעתונות ארגוני המתחרת, אך ראוי לציין כי לכל אחד מהארגונים היתה "עתונות אלקטרונית" משלו, בצורת תחנת שידור, ול"הגנה" אפילו מספר תחנות. אצ"ל החל לשדר במרס 1939 ותחנתו המתחרת נקראה "קול ציון הלוחמת". "ההגנה" פתחה שנה אחר כך את שידורי "קול ישראל" המתחרתי, שפעל שלושה חודשים נודם, עם ההחמרה במלחמה והסכנה הגוברת לארץ ישראל. גם ללח"י היתה תחנה, שהעבירה את המסרים שלו לידעת הציבור. כל התחנות שידרו בגלים קצרים, פרקי זמן קצרים בלבד, כדי לא להיתפס על ידי הבריטים. אלה, אכן, עשו מאמצים ניכרים ללכוד את התחנות והדבר עלה בידיהם מספר פעמים בתחנות של אצ"ל ולח"י. כדי להתגבר על המעקב הבריטי נהגה ה"הגנה", שחידשה את שידוריה בסתיו 1945, לשדר בו זמנית ביותר ממשרד אחר.

עם הקמת המדינה חדלו תחנות השידור המתחרות לפעול. "קול ישראל" המתחרתי הפך בטקס הכרזת המדינה לתחנת השידור של ישראל, הממשיכה להחזיק - עד היום - בשם שנטבע ב-1940.

שידורי המתחרת של ה"הגנה" ושל האצ"ל הועתקו על ידי מחלקות ההסברה של הארגונים, שוכפלו והועברו לידי עתונאים מקומיים, ובתרגום מתאים לעתונאי חוץ. כן נמסרו לידי אישי ציבור.

1. על תולדותיו, ייחודו וסופו של "אשנב", ראה מאמרי: "אשנב", עתון המתחרת הנפוץ ביותר", קשר 1, התוכנית ללימודי עתונאות, אוניברסיטת תל-אביב, מאי 1987, עמ' 73-82.
2. יגאל אלון, מגמות ומעש, ספר הפלמ"ח, א', תל אביב תשי"ג, עמ' 206.
3. יהודה סלוצקי, ספר תולדות ההגנה, כרך ב', חלק ג', תל אביב 1963, עמ' 1314.
4. חומר מקיף על עתוני אצ"ל יוכל הקורא למצוא ב: יעקב עמרמי, ביבליוגרפיה תל אביב 1975, עמ' 29-32.
5. דוד ניב, מערכות הארגון הצבאי הלאומי, חלק חמישי, תל אביב 1976, עמ' 355.
6. מנחם בגין, המרד, ירושלים 1950, עמ' 123.
7. ראה לעיל, הערה 4.
8. פירוש כל עתוני הלח"י, ראה: כתבים - לוחמי חירות ישראל, תל אביב תשי"ט - תשי"ך, רשימה ביבליוגרפית מופיעה אצל עמרמי, הערה 4 לעיל, עמ' 73-74.
9. ספר תולדות ההגנה, כרך ג', חלק ג', עמ' 1689.
10. על "מברק", ראה מאמרה של אילנה קדמי, קשר 3, מאי 1988, עמ' 99-106.